

Події. Ювілеї

Ліні Костенко – 95!

УДК 82.09:929Л.Костенко

DOI: 10.31471/2304-7402-2025-21(77)-350-357

**ЛІНА КОСТЕНКО – КУЛЬТУРОЛОГІНЯ, ФІЛОСОФІКІНЯ,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВИЦЯ**

Ольга Слоновьовська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: olga.slonovska@ukr.net*

Мета і завдання Проаналізувати публіцистику, філософську й літературознавчу спадщину Ліни Костенко як вагомий складник її творчості.

Постановка проблеми Філософські, культурологічні, літературознавчі праці Ліни Костенко варто вважати відображенням громадянської й авторської позиції поетки.

Методи дослідження Біографічний, герменевтичний, метод постколоніальної критики.

Практичне значення Застосування праць Ліни Костенко істориками, культурологами, літературознавцями, викладачами університетів у своїх наукових дослідженнях і практичній діяльності

Результати дослідження Зроблені нами умовиводи й висновки є важливими для інтерпретації творчості Ліни Костенко в цілому.

Основний виклад матеріалу Зважаючи на те, що наше дослідження є одним із перших на такому матеріалі творчості Ліни Костенко, ми маємо право на власну точку зору й власні умовиводи. Іншими словами, покладатися можемо тільки на себе, власний світогляд і власні знання.

Ключові слова: ідеологія, філософія, літературознавство, Україна, Чорнобиль, Леся Українка.

Чорнобиль як екологічна катастрофа, у добрий десяток разів небезпечніша від японської Фокусіми, як свідчать гіпотези багатьох світових науковців, що тільки усно зважуються про це говорити, прирівнюється

до вибуху 1800 атомних бомб такої потужності, як атомна бомба, скинена американцями на Хіросіму. Часткове руйнування саркофагу над четвертим реактором у час російсько-української війни цю катастрофу робить, образно кажучи, Везувієм, здатним катастрофічно пробудитися в будь-яку хвилину й містити загрозу вже всій Європі.

Культурологічна праця Ліни Костенко «Чорнобиль у дозах історичної свідомості» була прочитана авторкою 1 вересня 1999 року на II Міжнародному конгресі українців у Львові. Сама Ліна Костенко тоді вже була знана як багаторазовий «сталкер» у зону радіоактивного забруднення, що надавало її передбаченням і висновкам специфічного характеру очевидця, новітньої піфії і мало не античної Кассандри.

Вже тільки приступаючи до виголошення своєї промови, Ліна Костенко заявила: «Відкладати цю розмову не можна, бо не знаю, коли відбудеться наступний конгрес, а наступні наші катастрофи можуть відбутися щодня, щогодини, і треба виробляти якісь механізми гуманітарного протистояння» [7]. Несподівано для слухачів Ліна Василівна заявила про ювілей і мертвого ювілянта. У такій хоррорній метафорі йшлося про місто Чорнобиль, якому виповнилося 800 років. Створений із ініціативи письменниці оргкомітет «Чорнобиль-800» не міг надати жодної допомоги тридцяти кілометровій «зоні» й «самоселам», як зневажливо називав уряд питомих поліщуків, що поверталися в рідні села, забруднені радіацією. Та найстрашнішим було моральне забруднення території любителями легкої наживи, що в пошуках антикваріату вбивали безборонних мирних бабусь і дідусів, із якими при їх житті особисто була знайома Ліна Костенко. Факти, наведені поеткою, публіку вразили.

Письменниця наголосила, що «самоселів» у зоні досить багато, й неухага уряду до цього явища є злочином: «Прийняти в зоні 67 автобусів, понад дві з половиною тисячі людей – колишніх чорнобильців зі всіх місць їх теперішнього розселення, зробити їм на руїнах рідного міста чи то його ювілей, чи поминки, чи тризну, – згодьтеся, це видовище, яке могло б потрясти світ» [7]. Чому? Тому що «в цьому економічному ступорі й політичному бедламі державним мужам не до того» [7], власне, а поголовно абсолютно байдуже. А тим часом уже всесвітньо відоме міста, та й уся «чорнобильська зона», та час виголошення доповіді Ліною Костенко «уже восьмий рік переживає свою соціальну, національну й екологічну агонію» [7]. Історичне безпам'ятство властивимим, які ще у свої шкільні роки читали про Атлантиду й Помпеї, не змогло їх приспонукувати зіставляти й порівнювати ці трагедії давно минулого, що меркнуть у порівнянні з катастрофою України, на грудях якої онкологічна виразка – Чорнобиль. Чому? Насамперед тому, що саме сюди тікали від переслідувань божевільного Петра I російські розкольники, тут фашисти розстрілювали євреїв, на цій території є навіть ще одна Биківня, де сталінські посіпаки нищили цвіт української нації. Новітніх самоселів Ліна Костенко метафорично на-

живає останнім живим корінням української нації на цій землі, вважає термін «самосели» принизливим для цих питомих патріотів і пасіонаріїв. Ось чому вона пропонує при в'їзді у чорнобильську зону поставити табличку, суголосну тій, що є під Термопілами й під Берестечком. Не забувати Чорнобиля й схилитися перед мужністю людей старшого покоління, що своєю присутністю однозначно стверджують, що це не що інше, як масштабна українська трагедія і споконвіків питома українська земля, здатна відродитися лише стараннями свідомих українців.

Також культурологічна стаття Ліни Костенко «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф» (2002) виявилася своєрідним продовженням попереднього її виступу. Попри цілу низку піднятих актуальних проблем, авторка торкається і проблеми клонування, немудрих генетичних експериментів. Трактуючи Україну як жертви «мирного атома», а отже, на десятиліття забрудненої радіацією території, може дозволити сильним світу цього розглядати Україну як полігон для власних експериментів і радіаційний смітник, куди можна звозити небезпечні відходи з усієї Європи. На думку Ліни Костенко, цей ракурс варто розцінювати як поразку молодії Української держави у світових масштабах. Штучна «неприсутність» України у важливих міжнаціональних нарадах – ще одна поразка, яка в сукупності з першою неминуче наближає гуманітарну катастрофу для української нації. Ще в 2002 році Ліна Василівна пророоче повела мову про путінську «защиту русского мира». Застереження Ліни Костенко, як бачимо, виявилися об'єктивно виваженими й належно аргументованими. Особливо вражає останній абзац цієї статті: «Час працює на тих, хто працює на нього. Тим більше тепер, коли найгірші прогнози справдились, і в біблійних долинах заклекотіла війна, яка ставить перед світом уже остаточні альтернативи» [5]. І хоча нібито йдеться про єврейсько-палестинське воєнне протистояння, та нинішня російсько-українська війна виявилася ще більш глобальною.

1 вересня 1999 року в університеті Києво-Могилянська академія» перед сотнями студентів Ліна Костенко прочитала філософську лекцію «Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала». Дещо пізніше текст цього виступу був опублікований у вигляді невеличкої книжечки. Інша річ, що обсяг тексту і його цінність далеко не завжди рівні величини. Якби українські державотворці того часу бодай прослухали чи прочитали цю річ, то не було би фальшивих сентенцій, як-ось висновок Леоніда Кучми, що національна ідея не спрацювала.

Ліна Костенко розпочала свій виступ про гуманітарну ауру нації як головне дзеркало, а точніше (у підтексті сказаного) – як національну ідею, що у всій своїй потужності скеровує народ у правильному напрямі, програмує його висхідний рух. Письменниця порівнює «головне дзеркало» держав Європи й навіть споконвічне імперське дзеркало росії, з українським деформованим, бо ворогами розбитим і знищеним головним дзерка-

лом. Без правильно встановленої оптики, тобто національної ідеї, віри в себе, в необхідність власної присутності на планеті жоден народ не бачить власного майбутнього. Цитуємо: «Що ж до поняття *нація*, то лише на перший погляд здається, що це таке чітке і всім зрозуміле поняття [...]. Внесено стільки плутанини, що пересічний громадянин може вкрай розгубитися, начитавшись нашої преси, де українців то пропонують вважати етносом, що й досі ще не відбувся як нація, то вже аж політичною нацією, що містить у собі весь наш поліетнічний конгломерат, то народом України, то, як у Конституції сказано, – українським народом. У паспорті графа національності скасована. Епітетом *національний* розкидаються так бездумно, що іноді він втрачає контури сенсу» [2, с. 10]. Іншими словами, століттями позбавлений державності український народ не був спроможним ментально прозріти, чим і скористалися його недруги.

Ліна Костенко висловлює думку домінанти духовності над матеріальними цінностями. Не буття впливає на свідомість, а свідомість на буття: «...Література й мистецтво дарують безсмертя, бо тривають у часі. Гуманісти розробили ідею *історичного безсмертя*. Де вже ті давні греки, де римляни, а історичне безсмертя їм гарантоване на віки» [2, с. 10]. Таке розвінчання марксистського підходу в українській філософії постколоніального періоду зроблено чи не вперше. Чому? Тому що колонізований народ примусово засвоює настанови колонізатора, особливо якщо їх втовкмачують йому соліттями. Уже дещо пізніше Юрій Щербак у своєму виступі висловив суголосний умовивід: «Російське імперське мислення несумісне з існуванням української нації і держави» [9, с. 197]. З цієї причини український політичний і літературний бомонд не зумів позбавитися синдрому рабської залежності й навіть висміювання національних набутків. Ось чому Ліна Костенко пише: «...Кожен може пускати зайчики зі свого балкона. Кожен може дивитися в перевернутий бінокль [...]. Закомплексована феміністка, зиркнувши на себе у своє дамське дзеркальце, може заявити: "Літератури у нас нема" [...]. Державний діяч колгоспного типу може привселюдно з трибуни ностальгувати за колискою братніх народів [...]. Нав'язлива ідея, завезена нам амбітними аутсайдерами західної науки, – *десакралізація*. І то не кого іншого, а неодмінно Шевченка» [2, с. 23]. Процвітати в умовах такого зомбування навряд у своїй масі не тільки не спроможний, але й нездатний дошукуватися правди у власній історії. Закономірно, що це гальмує розвиток, веде навіть до розкольніцьких сепаратистських проявів, активізації «п'ятої колонії» (Ернест Гемінгвей). Національна ідея Росії завжди проявлялась як колонізаторська оптика: «У своєму імперському дзеркалі Росія показувала Україну як Малоросію. Вона й досі показує там різні пики» [2, с. 24]. А причиною такої вседозволеності стали українські порнографічні шабаші з ідеєю приєднання Донбасу до Росії і «етнографічні гопакедії» [2, с. 23]. Подібне було, звичайно, і в Росії, наприклад, святкування у Нижньому Новгороді

«1000-летие русской ложки» [2, с. 24]. До речі, Улас Самчук у тетралогії «Волинь» якраз і згадував, що москалі замість ложки навіть у часи Першої світової війни ще користувалися «лопаточками».

Інша річ, що москальські ідеологи завжди добре тямили, що роблять, а їхні правителі, як і монах Філофей із псковського монастиря, що вифантазував Московії «на виріст теорію "третього Риму"», як і митрополит Макарій, що сотворив гіпотезу про походження московської царської династії від «Августа-кесаря», звісно ж, із «пересадкою» в Києві, тобто – інкарнацією в особі князя Володимира» [2, с. 25], насаджували ідею обраності російського народу всім і вся, для закордону придумавши фікцію про дивну, незрозумілу душу русні (ідея Ф. Достоевського). Така «оптика» в національній російській ідеї зробила антикоперніканський переворот і таки всупереч законам природи змушує Сонце крутитися кругом Землі, тобто Україну служити росії, а бандитів і типових злочинців російського походження з відповідних літературних текстів сприймати «непонятними» носіями якоїсь мало не диявольської «душі».

Те, що вже в перше десятиліття Української державності знайшлося багато кретинів і критиканів, здатних «розвінчувати» демократичні засади українців, Ліна Костенко піддає безпощадній критиці: «Демократія тим і добра, що при демократії не держава руйнує людину, а людина будує державу. І саму себе, і своє гідне життя, і гуманітарну ауру своєї нації» [2, с. 31]. Загалом, у праці Ліни Костенко «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» прозвучали надзвичайно важливі передбачення пророчого змісту, але до масового читача цей твір фактично не дійшов завдяки тодішнім правителям України. Проте важливі застереження Ліни Костенко в трьох нами проаналізованих вище статтях особливо актуальні зараз.

Є в Ліни Костенко й літературознавча праця – «Поет, що йшов сходами гігантів», яку редактори не випадково помістили в книзі драматичних творів Лесі Українки як передмову. Тут Ліна Василівна глибоко аналізує драматичну спадщину дочки Прометея. Ця річ надзвичайно важлива для текстурального опрацювання шкільними вчителями й вчительками української мови і літератури, а також студентами й студентками філологічних факультетів спеціальності «Українська мова і література».

Суголосність життя і творчості Ліни Костенко й Лесі Українки в наш час уже ні в кого не викликає сумніву. Для прикладу послугуємося цитатою з передмови «Поет, що йшов сходами гігантів»: «Першу свою драматичну поему Леся Українка написала, вже будучи відомою поетесою, авторкою багатьох прекрасних віршів і поем» [3, с. 5]. Ліна Костенко, як і Леся Українка, також є авторкою ліро-епічних поем, драматичних поем, віршованих драм, і специфіку цих жанрів вона розуміє значно краще від багатьох дипломованих літературознавців, власне, саме на рівні Лесі Українки. Написання Ліною Костенко романів «Берестечко» й «Маруся Чурай» (опублікованими вони виявилися в зворотній послідов-

ності) мали єдину причину – національний тип ностальгії за тим, про що писати заборонено. Як не дивно, зовсім не претендуючи на жодні асоціації, якраз про таке явище веде мову Ліна Костенко, аналізуючи драматургію Лесі Українки: «У кожного народу свій тип ностальгії, зв'язаний з ментальністю саме цього народу, зумовлений багатьма факторами його політичного, історичного, звичаєвого буття» [3, с. 7]. Безперечно, всім літературознавцям нині відомі слова М. Зерова про те, що про які історичні часи не писала б Леся Українка, яких націй питомих представників би не виводила, у підтексті завжди йшлося про Україну й українців: «Еспанія, Рим і Єгипет – то тільки більш-менш прозорі псевдоніми її рідного краю» [1, с. 390]. Авторка «Лісової пісні» й «Кассандри» була не просто патріоткою, а насамперед пасіонаркою, своєрідним сталкером, який відчиняв двері у не тільки майбутнє української літератури, а й у новітню історію Української держави, започаткувавши мистецтво не страждань і скиглінь, а боротьби й перемоги: «Леся Українка нікому нічого не доводила. Просто на Україні з'явився поет грандіозного обдарування. Настільки грандіозного, що сучасникам не вистачило духовних діоптрій, щоб осягнути велич цього поета» [3, с. 58]. Але сьогодні вже є можливість осягнути високі творчі напрацювання й Лесі Українки, й Ліни Костенко. Та й не просто осягнути, а запропонувати світові нашу літературу, яка в багато разів перевищує російську класику.

Ліну Костенко знають насамперед як визначну поетку, авторку історичних романів у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко», а також драматичної поеми «Дума про братів не азовських», віршованої драми «Сніг у Флоренції» і ліро-епічних поем «Скіфська одіссея» та «Циганська муза», до яких можна зарахувати й «Древлянський триптих». Про суто наукові твори Ліни Костенко пересічний український читач не має навіть найменшого уявлення, та й культурологи, філософи й літературознавці рідко покликаються на ці її твори, тобто праці «Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала», «Чорнобиль у дозах історичної свідомості», «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф», «Поет, що йшов сходами гігантів». Причиною такого незаслуженого нехтування виявилось насамперед те, що ці твори не увійшли в жодну з книги письменниці навіть як додатки й, окрім «Гуманітарної аури нації або Дефекту головного дзеркала», не були видані бодай мізерним накладом окремо. А тим часом якраз у цих публіцистичних статтях Ліна Костенко порушує найактуальніші питання життя чи смерті Української держави, українського народу.

З якої причини Україна й українці так довго не могли вийти з-під тіні Москви? Чому навіть російська еліта нині не протестує проти війни з «братнім» українським народом? «Парапутінський синдром» охопив усю російську націю? Недаром В. Вернадський у своєму щоденнику ще в 1920 році писав, що «російська інтелігенція хижа і продажна», Чому 95% відсотків громадян раші поставили власноручні підписи за збройне вторгнення в Україну? [9, с. 156]. Чому впродовж усього ХХ ст. ми неві-

домі, чому нашою літературою не цікавиться світ? Тому що не вміємо гордитися своїми великими, не вміємо поважати творчі набутки українців різних поколінь: «Мистецька ж репутація у світі залежить і від того, як ми самі осмислюємо себе, своїх письменників, свої культурні надбання» [3, с. 22]. Наш культурний і літературний у тому числі імідж залежить від нас самих. Як не прикро, скромність у цьому випадку – найкоротший шлях до забуття. І орієнтирами для досягнення наших перемог можуть стати літературно-публіцистичні праці Ліни Костенко.

Література

1. Зеров М. Леся Українка. *Зеров М. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка. Лекції. Нариси. Статті.* Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. С. 357 – 398.
2. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. 32 с.
3. Костенко Л. Поет, що ішов сходами гігантів. Українка Леся Драматичні твори. Київ: Видавництво «Дніпро», 1983. С. 5 – 57.
4. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. *Урок української.* 2003. № 8 – 9. С. 2 – 7.
5. Костенко Ліна Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. URL: <https://vkon.blog.net.ua/2013/07/12/lina-kostenko-ukrajina-yak-zhertva-i-chynnyk-hlobalizatsiji-katastrof/>
6. Костенко, Л. *Чорнобиль в дозах історичної свідомості.* *Вестник Чернобыля.* 1993. № 70. С. 1-4.
7. Костенко Ліна *Чорнобиль в дозах історичної свідомості.* URL: [http://media.slav.gov.ua/212/2/VCh_70\(1\)-1993.pdf](http://media.slav.gov.ua/212/2/VCh_70(1)-1993.pdf)
8. Соловей Елеонора. Упізнання святого. Нові маленькі повісті, історії, спогади, силуети. Київ: Видавництво «Дух і Літера, 2020. 304 с.
9. Юсип Д. Слово, вигострене правдою. Івано-Франківськ: Видавництво «Місто НВ», 2021. 208 с.+іл.

**LINA KOSTENKO IS A CULTUROLOGIST, PHILOSOPHER,
AND LITERARY RESEARCHER**

Olha Slonovska

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Scevchenko St., 57; tel. +380(342)752351
e-mail: olga.slonovska@ukr.net

Lina Kostenko is known first and foremost as a distinguished poet, the author of the historical novels in verse 'Marusia Churai' and 'Berestechko', as well as the dramatic poem 'Thought of Brothers Not of the Azov', the verse drama 'Snow The ordinary Ukrainian reader has no idea about Lina Kos-

tenko's scientific works, and cultural critics, philosophers, and literary specialists rarely refer to her works, i.e., 'The Humanitarian Aura of the Nation or the Defect of the Main Mirror', 'Chornobyl in Doses of Historical Consciousness', 'Ukraine as a Victim and a Factor in the Globalization of Disasters', and 'The Poet Who Walked the Stairs of Giants' in Florence', and the lyric-epic poems 'Scythian Odyssey' and 'Gypsy Muse', which include 'Drevlianskyi Triptych'.

The reason for this unfair neglect was, first of all, that these works were not included in any of the writer's books, even as appendices, and, except for 'The Humanitarian Aura of the Nation or the Defect of the Main Mirror', were not published separately in even a small number of copies. Meanwhile, the high scientific level of the above-mentioned works can be considered a reproach to the current book publishers who missed an important aspect of Lina Kostenko's talent. It is known that Lina Kostenko, a graduate of the school, chose the Faculty of Philosophy for her admission, but the watchful totalitarian state, through the hands of the KGB, made it impossible for the talented entrant to become a student. Her father had served a term in Stalin's prison, and the abbreviation "ЧСІР" was considered as unreliable family members of a screened, i.e. suspected, politically unreliable, ideologically hostile, perceiving his children or grandchildren as "enemies of the people".

Few people now even know that according to prisoner terminology, the prison was called the "small zone" and the USSR the "large zone", that with the arrival of the "Brezhnev frosts" "snitching, denunciations, anonymous letters were revived again," and that it was very unpleasant to live as a "disabled person of the fifth column" (Eleonora Solovey), in which the nationality was indicated in the questionnaires.

Only in the 1990s was Lina Kostenko able to realize herself as a cultural critic, philosopher, and literary researcher, at least in some of her studies.

Key words: ideology, philosophy, literary studies, Ukraine, Chornobyl, Lesya Ukrainka.